

Фріц Панцер,

д-р, провідний співробітник і співвласник консалтингового підприємства «Buchmarketing GmbH», викладач курсу «Книга» в австрійських університетах, а також запрошений професор у Донау-університеті Кремсу

КНИГОВИДАВНИЦТВО ТА КНИЖКОВИЙ РИНОК В АВСТРІЇ*

«Відень - це інший світ» — повідомляють написи на щитах, встановлених біля в'їздів до австрійської столиці. Справді, Австрія в певному розумінні не така, як інші, навіть інколи «незрівнянна», хоча не завжди в позитивному значенні цього слова. Проведений німецьким Фондом читання порівняльний аналіз ставлення до читання в 16 промислово розвинутих країнах дав змогу дійти висновку, що незалежно від системи освіти та інфраструктури засобів інформації співвідношення тих, хто читає, та тих, хто не читає, залишається майже незмінним у кожній країні. За даними Фонду та часопису «Шпігель» в Австрії число читаючих зростає. У 1985 р. лише 28% опитаних не прочитали жодної книжки, а через 7 років їх було уже 41%. Однак дослідження обійшло увагою одну важливу обставину, на яку австрійська Центральна статистична служба вказала у звіті за 1994 р.: «Можна пояснити зростання в 1992 р. числа

осіб, які не витрачають часу на читання книжок, тим, що під час тогорічного опитування не було враховано читачів спеціальної літератури за фахом, на відміну від дослідження 1985 р.». Отже, частка тих, хто не читає, дорівнює приблизно відповідному показникові в Німеччині, що становив у 1994 р. 31%.

І хоча в цьому плані Австрія аж ніяк «не інша», неповторність все-таки їй притаманна. У країні з населенням 8 млн. чол. 3,7 млн. є найменшими працівниками. У 1994 р. 1,6 млн. (понад 50%) з них були членами OGB - австрійських профспілок.

Дивовижний рекорд належить також найпоширенішій австрійській щоденній газеті, одній з 17, що виходять у країні. «Кожному австрійцю його «крону» — так рекламує себе ця бульварна «Kronenzeitung», єдина в Європі газета, що охоплює понад 40% населення країни. До австрійських досягнень щодо масмедіа можна віднести також книжкове товариство «Donauland», яке перевидає бестселери й розповсюджує книжки поштою за каталогами членам товариства. Хоча в цього дочірнього підприємства видавництва «Bertelsmann» краші часи вже позаду (колись товариство нарахо-

*Австрія не схожа на інших.
Чи це так?*

увало майже мільйон членів), однак з 1997 р. щонайменше 830 тис. осіб замовляють як співучасники товариства чотири рази на рік за каталогом «Donauland» книжки, CD-ROM-диски, відеофільми тощо або отримують шоквартальні збірки товариства. По відношенню до кількості населення «Donauland» є найбільшим у світі книжковим товариством. Тож серед «Osis» (так німці називають австрійців) нібито не бракує читачів.

ВИПАДОК ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ?

В Австрії, як у всіх країнах Євро-союзу, діють тверді роздрібні ціни на книжки. Їх визначають видавництва для книгарень, з незначним винятком для бібліотек. Держава обкладає книжки половинним податком: замість 20% звичайного податкового тарифу на додану вартість у ціну включено лише 10%. Порівняно з іншими країнами це вельми високий податок. У Німеччині, скажімо, сьогодні ПДВ дорівнює 14%, а на книжки - лише 7%.

В Австрії існує книготорговельна мережа «Libro», одна з найрозви-

* Матеріал переклав з німецької та підготував до друку наук. співр. НБУВ Микола Воробей.

© Verlag Buchkultur, Wien, 1995

нутіших у німецькомовному просторі. Своїми 220 книгарнями разом з філіями «Libgo» охопила всю країну, а за останні роки поширила свою діяльність на південну Німеччину. В Брюсселі «Libgo» цілеспрямовано започаткувала дискусію з проблеми твердих цін на книжки. Метою було, відштовхуючись від закономірних претензій до роздрібних цін на книжки німецьких видавництв, які завжди розроблялися із завищенням, взагалі ліквідувати у 1995 р. систему твердих цін. З Брюсселя справді надійшла скарга на адресу книговидавничої галузі, а разом ультиматум: упродовж року роздрібні ціни зменшити. Ситуація була спричинена старою практикою, якою керувалися німецькі видавництва та австрійські постачальники книжкової продукції: на німецькі ціни нараховували австрійський ПДВ у розмірі 10%, але німецький семивідсотковий податок при цьому завчасно не відраховувався. Таким чином, імпортовані з Німеччини книжки продавали на 7% дорожче. Брюссель заборонив таку форму «понадкордонного ціноутворення». На середину 1996 р. ціни було впорядковано. Остаточного рішення Євросоюзу щодо твердих книжкових цін немає й досі.

КІЛЬКА ВЕЛИКИХ ВИДАВНИЦТВ ТА БАГАТО МАЛИХ

За довідником німецькомовної книготоргівлі на 1996/1997 рік в Австрії налічується 1122 видавництва, в Німеччині - 14842, з них, імовірно, 2500 більш-менш значних книжкових, що є членами «Borsenverein des deutschen Buchhandels» (Німецьке біржове об'єднання книготоргівлі). В обох країнах реєструються підприємства, установи й особи, які називають себе видавництвами. Під час загального дослідження австрійських книжкових видавництв у 1995 р. було зареєстровано 502 видавництва, які випускають книжки і постачають книготоргівлю продукцією з посередницькою знижкою. Понад 50%

таких видавництв розташовано у Відні, відповідно до панівного становища в культурній, соціальній та економічній сферах цієї федеральної столиці, де проживає 20% населення країни.

У 1995 р. серед 100 найбільших видавництв у німецькомовному просторі було три австрійських фірми. Державне видавництво «Osterreichischer Bundesverlag» (OBV), щорічний обіг якого становить 250 млн. шилінгів, посідало 66-те місце. 69-те місце — найбільше приватне видавництво Австрії «Ueberreuter» (обіг 245 млн. шилінгів), 86-те - фірма з Лінца «Veritas» з обігом 190 млн. OBV, до якого належать видавництва «Residenz», «Brandstatter», «Osterreichischer Gewerbeverlag», «Essinger» та «Deuticke», має значну частину свого обсягу за рахунок шкільних підручників. У 1996 р. OBV належало 40% участі в мюнхенських видавництвах «C.J. Bucher GmbH» та «Paul List Verlag GmbH & Co KG». У свою чергу, мюнхенське видавниче об'єднання «Goethestrasse», до якого належать ці видавництва, розповсюджувало продукцію фірм «Brandstatter» та «Deuticke» в Німеччині.

ПІД КРИЛЬЦЕМ ДЕРЖАВИ ТА ЦЕРКВИ

На видавничій діяльності Австрії завжди відчутно позначався вплив церковних, суспільних, а також державних інституцій. Нині він поступово зменшується. Уже згадувалося, що OBV та її дочірні підприємства належать державі. Партіям або суспільним напівдержавним інституціям належать профспілкове видавництво OGB, видавництва «Pichler», «Edition Wien», книжкова корпорація «Gutenberg», «Edition Atelier», дитяче видавництво «Jungbrunnen», «Signum Verlag» і до недавнього часу видавництво «Verlagsgruppe Jugend & Volk». Найактивнішою інституцією в книготоргівлі лишається католицька церква: медіа-концерн «Styria», «Wiener Domverlag», «Verlagshaus Tyrolia», «Carinthia-Gruppe in Karnten»,

«Nieder-osterreichisches Pressehaus» - економічно сильні підприємства, які поряд із книготоргівлею, випуском регіональної та центральної преси займаються й книговиданням. Видавничу групу «Veritas», що випускала шкільні підручники, за останні п'ять років разом із книгарнями та іншими підприємствами (всі вони належали до видавництва «Oberosterreichischer Landersverlag», яким володіла єпархія Лінца), було двічі перепродано. Тепер її власником виступає п'ятий за оборотним обсягом у німецькомовному просторі видавничий концерн «Cornelsen» (Берлін), що спеціалізується на шкільних підручниках, спеціальній літературі та навчальних посібниках для дорослих.

ПРИВАТНІ ВИДАВНИЦТВА

Щоб створити якусь противагу могутнім видавництвам, котрі належать іноземним фірмам, церкві або державним інституціям, 20 маленьких видавництв, що видають художню літературу та книжки з питань культури, об'єдналися 1988 р. в «Arbeitsgemeinschaft osterreichischer Privatverlage» (Австрійське товариство приватних видавництв). Цьому «лоббі» поряд з ініціюванням суспільного сприяння видавничій справі вдалось домогтися також державної підтримки спільних дій у роботі з пресою, розповсюдженні книжкової продукції та рекламі. Кілька більших приватних видавничих фірм не ввійшли у це товариство. Поряд з уже згадуваною сімейною фірмою «Ueberreuter», найвагомішою з усіх австрійських видавництв на німецькому книжковому ринку, економічно значними в країні вважаються видавництва: «Manz» (юридична література), «Breitschopf» (шкільні підручники, педагогіка, наукова література, книжки для юнацтва), «Freitag & Berndt» (переважно картографія), верхньоавстрійське «Verlag Ennsthaler». Інші австрійські приватні видавництва змінили за минулі роки власників і стали німецькими.

МОГУТНІЙ СУСІДА

На відміну від багатьох інших малих європейських держав, в Австрії видавництва мають потенційний мовний простір, де проживає 100 млн. можливих покупців австрійської книжкової продукції. Малопомітна присутність австрійських видавництв на німецькому книжковому ринку пояснюється тим, що лише 25% з них доручають збут книжкової продукції німецьким спеціалізованим фірмам, у самій Австрії тільки 35% видавництв співробітничать з фірмами-постачальниками. Решта самостійно збувають свою продукцію, але без посередницьких фірм це робити важче. Звісно, австрійським книговидавцям хочеться завоювати книжковий ринок сусідів, адже це давало б поштовх до збільшення обсягів виробництва, бо австрійський ринок вважається надто малим. Але австрійським видавництвам важко конкурувати з німецькими. Не має значення йдеться про австрійські чи німецькі видавництва. Відмінність лише в потужності підприємства та коштах, які можна використати для розв'язання проблем продажу (в розумному співвідношенні з обігом). Маленьке видавництво у Шлезвіг-Гольштейні має ті самі труднощі зі збутом, що й подібне в Тіролі. А для великих фірм не важливо, де вони засновані: у Штутгарті, Відні чи Гамбурзі. Австрія має історично зумовлений видавничий обшар, але, по-перше, він недостатньо структурований, по-друге, в програмній політиці австрійських видавництв розвинулися регіональні тенденції. Відповідно дефіцит торговельного балансу дуже великий. Імпорт книжок з Німеччини (без газет і журналів) становить 2,7 млрд. шилінгів, що втричі перевищує експорт, - близько 800 млн. шилінгів.

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД НАСЛІДКІВ

Велика залежність книжкового ринку в маленькій Австрії від Німеч-

чини дається взнаки ще й на інших рівнях: вітчизняним видавництвам, які не обмежуються шкільними підручниками та регіональною тематикою, а, навпаки, орієнтовані на великий німецький ринок, дуже рідко вдається туди пробитися. Складно порозумітися з постачальниками та торговельними фірмами, оскільки до них надходять найважливіші (тобто ті, що найкраще продаються) книжки з Німеччини. Не просто порозумітися також з авторами, котрі, піднявшись на певний щабель популярності, починають шукати для себе якесь німецьке видавництво, котре може забезпечити більший тираж, більший гонорар, кращу рекламу, а, отже, й ширший міжнародний резонанс. Маленькі зацікавлені видавництва відкривають авторів, і одразу ж вони губляться у великих видавництвах, тільки-но книжка отримує перший успіх.

ВИДАННЯ КНИЖОК, ЩО ПРИВЕРТАЮТЬ УВАГУ

1995 р. німецькими видавництвами видрукувано 74 тис. прим. нової літератури, в Австрії ж було видано лише 4700, десь 6% обсягу видань у Німеччині, а стосовно кількості назв до кількості населення співвідношення значно нижче (10:1).

В Австрії з 1991 по 1995 рр. подвоївся випуск літературних творів. Якщо в 1991 р. в підрозділі художньої літератури зареєстровано тільки 437 нових назв, та згодом кількість нових літературних видань зросла з 11 до 17% загального обсягу виданої літератури, тобто з'явилося 800 нових публікацій. Таке вагоме зрушення сталося завдяки введенню 1992 р. нової форми сприяння видавничій справі в Австрії, що чітко спрямовано на підтримку тих видавництв, які мають у програмах претензійні літературні твори. Впадає у вічі - що різке відмінно від Німеччини - співвідношення вперше виданих книжок та перевидань у випуску художньої літератури. У Німеччині серед видань 1995 р. було лише 63% вперше видрукованих (решта - пере-

видання), а в Австрії того року перші видання становили 97%. Тільки 3% нових книжок мали принести реальний прибуток та підстрахувати ризик у реалізації цієї продукції.

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ

Кожному школяреві - власні підручники безкоштовно. Цей захід, впроваджений австрійською соціал-демократією в 70-х роках, був спрямований на те, щоб допомогти малозабезпеченим та багатодітним сім'ям. Водночас він став джерелом прибутку для кількох видавництв. Кожний австрійський школяр отримує підручники безкоштовно за спеціальним чеком. Ретельно планована акція «шкільні підручники» коштує державі щорічно понад 1,1 млрд. шилінгів - близько 12% обігових коштів у торгівлі книжками, газетами, нотами. В Німеччині - лише 9%. Це пояснюється тим, що в минулі роки в загальній кількості підручників зростав відсоток так званих робочих книжок (у них письмово виконуються завдання), які можуть використовуватися тільки один раз. Будь-яким підручником, як правило, не користуються двічі.

СПРИЯННЯ ВИДАВНИЦТВАМ. УСПІШНЕ ВИДАВНИЧЕ ЛОББІ

На підтримку літератури та видавничої справи щорічно виділяється 140 млн. шилінгів.

Багато уваги надається випуску художньої літератури та з питань культури. Австрійську модель сприяння видавництвам, розроблену в 1990 - 1991 р. завдяки зацікавленості держави в розвитку літературних та культурних процесів у країні, а також цілеспрямованому та розумному «лоббізму» групи видавців, було введено з 1992 р. Ця модель викликає заздрість маленьких видавництв Німеччини та Швейцарії, що змушені самотужки боротися за своє виживання. З 1992 р. на підтримку близько 30 видавництв, що працюють у сфері літератури та культури,

було витрачено майже 40 млн. шилінгів.

Особлива рада розглядає двічі на рік програму видавництва, а також їхню діяльність щодо збуту та маркетингу. Кожне з видавництв, яке бере участь у конкурсі, має можливість тричі на рік отримати до 75 тис. шилінгів. До того ж видавництва можуть претендувати на додаткову субсидію окремого видавничого проекту або якоїсь ініціативи. Матеріально підтримуються видавництва, що спеціалізуються на дитячій та юнацькій літературі.

Порівняно з німецькими або швейцарськими видавцями художньої літератури, австрійські видавництва користуються більшим суспільним визнанням.

ЕКСКУРС У ПОСЕРЕДНИЦЬКУ КНИГОТОРГІВЛЮ

Австрійську книготоргівлю до листопада 1996 р. обслуговували кілька віденських посередницьких фірм, які організували добре діючу постачальну мережу. Внаслідок структурних зрушень, об'єднань, а також припинення діяльності малих та середніх постачальних підприємств у 70-ті та 80-ті роки кількість посередницьких фірм різко зменшилася. У 1991 р. злилися дві з чотирьох великих фірм. Після цього книжки в основному постачалися трьома посередницькими фірмами через електронний зв'язок з інформаційним банком даних про всю продукцію. Система книжкового постачання в Австрії є найефективнішою після аптечної мережі постачання ліків. Замовлення клієнта в книгарні виконується, як правило, впродовж двох днів.

Представники трьох великих постачальних фірм («Lechner & Sohn», «Mohr-Mogawa», «Hain») відвідували всі значні книготорговельні та видавничі підприємства в країні, що дуже важливо для малих австрійських видавництв, які отримували можливість презентувати свою продукцію на ринку. Подібні видавництва в Німеччині не мають такої

змоги, там ідеться тільки про найманих торговельних агентів (або торговельних представників видавництва), послуги котрих дорогі.

У листопаді 1996 р. найбільша з трьох фірм-постачальників «Lechner & Sohn» оголосила про свою неплатоспроможність і наприкінці грудня припинила діяльність. Після цього великі німецькі видавництва постачають книжкову продукцію безпосередньо з Німеччини, інші співробітничують з двома посередницькими фірмами, що залишилися. Найближчі роки покажуть, чи зможе австрійська посередницька книготоргівля працювати далі. Принаймні тепер для невеличких видавництв починаються важкі часи: в них залишається ще менше шансів забезпечити нормальний збут своїх книжок.

ПЕРСПЕКТИВИ

І все ж видавнича активність в Австрії була й залишається високою. У 1991-1995 рр. засновано 56 нових видавництв, за десятиріччя до того з'явилося 100, які працюють дотепер. Чи пощастить так званім літературним та культурним видавництвам впевненіше себе почувати на вітчизняному, а насамперед на німецькому книжковому ринку, залежатиме, між іншим, від кращої організації збуту й проведення відповідної роботи в суспільстві. Тоді кошти на підтримання австрійських видавництв не будуть затрачені марно. Вкладання у підприємства треба розглядати як інвестицію в майбутнє, коли в загальному прибутку зростатиме частка зиску від продажу. Вирішальним чинником у зв'язку з цим постають програми, які зможуть зацікавити німецькомовний книжковий ринок. Ідеться також про мандат довіри в авторів та книготорговців, що забезпечується високим видавничим рівнем, кваліфікацією та доброзичливістю видавців.